

Karel van Mander III (1609-1670) hofschilder van Christiaan IV en Frederik III

Zeven Provinciën Reeks – Deel 34

- 5 H.A. Diederiks, *In een land van justitie. Criminaliteit van vrouwen, soldaten en ambtenaren in de achttiende-eeuwse Republiek*.
- 6 J. Venema, *Kinderen van weelde en armoede. Armoede en liefdadigheid in Beverwijk/ Albany (c. 1650-c. 1700)*.
- 7 Eric J. Sluijter, *De lof der schilderkunst. Over schilderijen van Gerrit Dou (1613-1675) en een traktaat van Philips Angel uit 1642*.
- 8 Dirk Jaap Noordam, *Geringde buffels en heren van stand. Het patriciaat van Leiden, 1574-1700*.
- 9 L. Bosman, *Nieuw Amsterdam in Berbice (Guyana). De planning en bouw van een koloniale stad, 1764-1800*.
- 10 G.N.M. Vis, *Cornelis Cooltuyn (1526-1567). De vader van de Hollandse reformatie*.
- 11 S. Groenveld, *Huisgenoten des geloofs. Was de samenleving in de Republiek der Verenigde Nederlanden verzuimd?*
- 12 Victoria B. Greep, *Een beeld van het gezin. Functie en betekenis van het vroegmoderne gezinsportret in de Nederlanden*.
- 13 Jaap R. Bruijn en Carla van Baalen, *Van zeeman tot residentieburger. Cornelius de Jong van Rodenburgh (1762-1838)*.
- 14 Juliette Roding en Marja Stompé, *Pieter Isaacs (1569-1625). Een Nederlandse schilder, kunsthandelaar en diplomaat aan het Deense hof*.
- 15 Karel Bostoën et al., *Bonis in bonum. Johan Rademacher de Oude (1538-1617), humanist en koopman*.
- 16 P.G. Hoftijzer, *Pieter van der Aa (1659-1733), Leids drukker en boekverkoper*.
- 17 Eric Jorink, *Wetenschap en wereldbeeld in de Gouden Eeuw*.
- 18 Leonore Stapel, *Perspectieven van de stad. Over bronnen, populariteit en functie van het zeventiende-eeuwse stadsgezicht*.
- 19 Ernestine van der Wall, *Socrates in de hemel? Een achttiende-eeuwse polemiek over deugd, verdraagzaamheid en de vaderlandse kerk*.
- 20 Frauke K. Laarmann, *Families in beeld. De ontwikkeling van het Noord-Nederlandse familieportret in de eerste helft van de zeventiende eeuw*.
- 21 Allan Tønnesen, *'Al het Hollandse volk dat hier nu woont'. Nederlanders in Helsingør, circa 1550-1600*.
- 22 Jan Bloemendal, *Spiegel van het dagelijks leven? Latijnse school en toneel in de noordelijke Nederlanden in de zestiende en de zeventiende eeuw*.
- 23 Inge Broekman, *De rol van de schilderkunst in het leven van Constantijn Huygens (1596-1687)*.
- 24 Paul J. Smith, *Het schouwtoneel der dieren. Embleemfabriek in de Nederlanden (1567-ca. 1670)*.
- 25 Marleen Willebrands en Arno 't Hoog (red.), *Traktaat van de kampmoeljes, genaamd duivelsbrood door Franciscus van Sterbeeck (1668). Een paddenstoelentraktaat uit de zeventiende eeuw*.
- 26 Gerard Schelvis en Kees van der Vloed, *Jenever en wind. Leven, werk en wereld van Robert Hennebo (1686-1737)*.
- 27 Heleen van der Weel, *Klokkenspel. Het carillon en zijn bespelers tot 1800*.
- 28 Karel Bostoën, *Hart voor Leiden. Jan van Hout (1542-1609), stadssecretaris, dichter en vernieuwer*.
- 29 Joke Spaans en Trudeliën van 't Hof, m.m.v. Dunja Hak, *'Het Beroerde Rome'. Spotprenten op de paus, in een pleidooi voor een 'Nederlandse' katholieke kerk, 1705-1724*.
- 30 Raymond Fagel, *Kapitein Julián. De Spaanse held van de Nederlandse Opstand*.
- 31 Marion Boers, *De Noord-Nederlandse kunsthandel in de eerste helft van de zeventiende eeuw*.
- 32 David Onnekink en Renger de Bruin, *De Vrede van Utrecht 1713*.
- 33 A.Agnes Sneller, *De Gouden Eeuw in gedichten van Joost van den Vondel (1587-1679)*.
- 34 Juliette Roding, *Karel van Mander III (1609-1670) hofschilder van Christiaan IV en Frederik III. Kunst, netwerken, verzameling*.

Karel van Mander III (1609-1670)
hofschilder van Christiaan IV en Frederik III
Kunst, netwerken, verzameling

JULIETTE RODING

Hilversum
Verloren
2014

In de Zeven Provinciën Reeks verschijnen korte monografieën over Nederlandse geschiedenis en cultuur in de zestiende, zeventiende en achttiende eeuw.

De redactie wordt gevormd door:

Marion Boers-Goosens

Karwan Fatah-Black

Olga van Marion

Arjan Nobel

Judith Pollmann

A. Agnes Sneller

Miriam van Veen

Thijs Weststeijn

Deze publicatie is tot stand gekomen dankzij financiële bijdragen van: Stichting Charema, Fonds voor Geschiedenis en Kunst, M.A.O.C. Gravin van Bylandt Stichting, The Leiden University Centre for the Arts in Society (LUCAS) en De Gijsselaar-Hintzenfonds.

J. Gijsselaar
M. Hintzen
De Gijsselaar-Hintzenfonds

LUCAS
LEIDEN UNIVERSITY CENTRE FOR THE ARTS IN SOCIETY

Op het omslag: Karel van Mander III, portret van prins Jørgen in theaterkostuum met een negerpage en een leeuw, ca. 1660-65, olieverf op doek, 117 x 110 cm, Hillerød, Frederiksborg, inv.nr. A 2402.

ISBN 978-90-8704-427-5

© 2014 Juliette Roding & Uitgeverij Verloren BV
Torenlaan 25, NL-1211 JA Hilversum

Opmaak Rombus, Hilversum
Druk Wilco, Amersfoort

No part of this publication may be reproduced in any form without written permission from the publisher.

Inhoudsopgave

Voorwoord	7
1 Inleiding	9
2 Achtergrond en opleiding	
Een beroemde grootvader en een beruchte vader: Karel van Mander I (1548-1606) en Karel van Mander II (1579-1623)	11
Cornelia Rooswijck verhuist met haar gezin van Delft naar Kopenhagen (1623/1626)	16
Vragen rond Karel van Mander III's opleiding	18
Eerste opdrachten voor hof en adel in Denemarken (1631-1634)	19
Een door de koning gesubsidieerde studiereis naar Rome (1636-1639)	21
Karel van Mander III en Rembrandt: tweemaal de Roof van Ganymedes (1635-1636)	22
3 De periode 1639-1648	
De relatie met andere kunstenaars uit de Republiek: Engel Roos wijck, Martinus (‘Morten’) van Steenwinckel, Abraham Wuchters en Albert Haelwegh	49
Hofschilder van Christiaan IV, 1640-1648	52
Tekenleraar van prinses Leonora Christina (1621-1698)	56
Opdrachten voor de ‘gekozen’ prins Christian (1603-1647) en Magdalena Sibylla van Saksen (1617-1668)	57
Het grote ruitersportret van Christiaan IV (ca. 1643)	59
4 De periode 1648-1670	65
De nieuwe koning en zijn gemalin: Frederik III (1648-1670) en Sophie Amalie van Braunschweig-Lüneburg (1628-1685)	65
Karel van Mander als anatomisch tekenaar voor Thomas Bartholin in het Domus Anatomica (1651-1654)	65

Een nieuwe woning met hof en huurwoningen (1652)	69
Decoratieve reeksen: De Aethiopica	70
De portretten van de vijf zeehelden uit de Republiek (1656)	75
Het netwerk rond de protestantse Sankt Petri kerk en een literaire kring	78
Contacten met Joost van den Vondel en Jan Vos (1657-1658)	79
Karel van Mander III en de Deense 'High Society' (ca. 1650-1670)	81
De Kunst- und Wunderkammer en bibliotheek van Karel van Mander III	83
5 Epiloog	85
Beknopte bibliografie	87
Register	94

Voorwoord

Karel van Mander III (1609-1670) was de zoon van de Delftse tapijontwerper en -fabrikant Karel van Mander II en de kleinzoon van Karel van Mander I, schilder en schrijver van onder andere het *Schilder-boeck* (1604). Na het plotselinge overlijden van Karel van Mander II in 1623, reisde zijn weduwe Cornelia Rooswijck met haar broer, de schilder Engel Rooswijck, vanuit Delft naar Kopenhagen, waar zij een grote som geld tegoed had bij de Deense koning Christiaan IV voor de wandtapijten en andere textiele producten die haar man de jaren ervoor had geleverd. Uiterlijk 1626 woonde het hele gezin in Kopenhagen.

Karel van Mander III werd hofschilder van Christiaan IV en zijn opvolger Frederik III. Gedurende een periode van dertig jaar (1630-1670) was hij zonder meer de belangrijkste kunstenaar in Denemarken. Behalve portretten, van miniatuur tot 'ten voeten uit', schilderde hij historiestukken, Bijbelse taferelen en decoratieve cycli met literaire motieven. Hij bezat een groot complex in het centrum van Kopenhagen, waarin een imposante bibliotheek en *Kunst- und Wunderkammer* waren ondergebracht. Hij was zelf ook literair actief en bevriend met Joost van den Vondel en Jan Vos.

Toch is Karel van Mander III binnen de Nederlandse kunstgeschiedenis een grotendeels onbekende figuur. Al in de zeventiende eeuw heerste er een zeker wantrouwen tegen hofkunstenaars. Zij zouden teveel tegemoet komen aan de wensen van hun opdrachtgevers. De negentiende-eeuwse nationale kunstgeschiedschrijving richtte zich op kunstenaars die binnen de toenmalige landsgrenzen werkzaam waren. Daardoor zijn vele architecten, beeldhouwers, schilders en graveurs die vanuit de Republiek of via de Republiek naar andere landen en hoven trokken in de vergetelheid geraakt. Zij vormden vaak over meerdere generaties hechte netwerken. Daarom zullen juist de netwerken van Karel van Mander III in dit boekje bijzondere aandacht krijgen. In samenhang daarmee is gekozen voor een

aantal hoogtepunten in zijn carrière en oeuvre, die voor een Nederlands publiek interessant zijn, zoals zijn contact met Rembrandt in 1636 en zijn portretten van beroemde Nederlandse zeehelden en ambassadeurs uit de jaren vijftig.

In 2011-2012 boog een groep studenten van de Opleiding Kunstgeschiedenis in Leiden zich over thema's uit het oeuvre van Karel van Mander III. Hieruit vloeiden enkele fraaie werkstukken voort, die door mij in dit boekje zijn verwerkt. Ik draag dit deeltje in de Zeven Provinciën Reeks dan ook graag op aan: Laura Bijloo, Camée van Blommestein, Carina Greven, Antoinette Krol, Judith Kuipéri, Willemijn Lippits, Marie Anne Lodder en Marie-Claire Valck Lucassen.

Juliette Roding, Møn
Augustus-september 2013

Inleiding

Over Karel van Mander III bestaat tot op heden geen enkele monografie in het Nederlands of Engels. De belangstelling voor de schilder in Nederland begon in 1856 met een artikel van Johann Burman Becker in de *Kronijk van het Historisch Genootschap te Utrecht*. Christian Kramm bezocht de belangrijkste verzamelingen in Kopenhagen en zag een aantal werken van Karel van Mander III met eigen ogen. Daarna hebben Abraham Bredius en Cornelis Hofstede de Groot archivalia en notities over hem bijeen gebracht. In 1942 besteedde Horst Gerson ruim aandacht aan de schilder in zijn *Ausbreitung und Nachwirkung der holländischen Malerei des 17. Jahrhunderts*. In Denemarken was het vooral Frederik R. Friis, die tussen ca. 1872 en 1910 zijn kunsthistorische studies over Karel van Mander III publiceerde. Otto Andrup heeft in een serie artikelen in het *Kunstmuseets Aarsskrift* in de jaren tussen 1932 en 1939 uitgebreid aandacht aan de kunstenaar besteed. Hij was via Bredius en Hofstede de Groot bekend met Nederlands bronnenmateriaal. Een belangrijk werk over de Deense schilderkunst waarin Karel van Mander ruim aan bod komt, is *Christian IV og malerkunsten* van Francis Beckett uit 1937, over de schilderkunst in Denemarken ten tijde van koning Christiaan IV. De belangrijkste Deense publicatie tot op heden is de lijvige dissertatie van Povl Eller uit 1971: *Kongelige portrætmalere i Danmark 1630-1682. En undersøgelse af kilderne til Karel van Manders og Abraham Wuchters' virksomhed*. Eller richt zich vooral op de portretten die Karel van Mander en Abraham Wuchters voor de Deense koningen en hun familie maakten. Zijn aandacht gaat uit naar typologische kwesties en toeschrijvingen. Dat neemt niet weg dat dit boekwerk ook zeer veel ander waardevol (bronnen)materiaal bevat. Door de catalogus *Christian IV and Europe* van Steffen Heiberg en anderen, die hoort bij een reeks tentoonstellingen die in 1988 onder auspiciën van de Raad van Europa in verschillende Deense musea werd georganiseerd, kon ook een Engelstalig publiek kennis nemen van de rijke hofcultuur onder

Christiaan IV. Mimi Bang heeft voor haar afstudeerproject in 1996 aan de conservatoropleiding van de Koninklijke Academie in Kopenhagen een groot aantal portretten van Christiaan IV van de hand van Karel van Mander III en Abraham Wuchters technisch onder de loep genomen.

Achtergrond en opleiding

Een beroemde grootvader en een beruchte vader: Karel van Mander I (1548-1606) en Karel van Mander II (1579-1623)

Karel van Mander III heeft zijn illustere grootvader Karel van Mander I nooit gekend. Hij werd drie jaar na zijn dood geboren. De welgestelde familie Van Mander – de vader was grootgrondbezitter – kwam uit Meulebeke bij Kortrijk. Karel van Mander I kreeg een goede opleiding, waarin kunst, literatuur en toneel een belangrijke rol speelden. Van 1573-1577 maakte hij een studiereis naar Italië en Oostenrijk. In 1582 sloeg Karel van Mander met zijn gezin op de vlucht voor het oorlogsgeweld in de Zuidelijke Nederlanden. De bezittingen van de familie gingen verloren. Net als veel andere Vlamingen vestigde hij zich in Haarlem, waar hij een nieuw bestaan opbouwde. Spoedig ging hij om met de belangrijke Haarlemse kunstenaars van zijn tijd, zoals Hendrik Goltzius en Cornelis Cornelisz. De oude passies toneel-, dicht-, teken- en schilderkunst werden opgepakt. Hij is later vooral bekend geworden door zijn *Schilder-boeck*, dat in 1604 in Haarlem verscheen.

In 1604 verhuisde Karel van Mander I van Haarlem naar Amsterdam, dat sterk in opkomst was en waar velen van zijn opdrachtgevers woonden. Financieel lijkt het Van Mander daar niet voor de wind te zijn gegaan, want hij verhuisde van een pand aan de Lange Houtstraat naar steeds eenvoudiger woningen. In 1606 beschilderde hij, samen met Pieter Isaacsz (1569-1625) het deksel van het stadsclavecimbel van Amsterdam. In datzelfde jaar overleed hij. Zijn weduwe bleef met zeven kinderen achter. Drie kinderen waren al eerder gestorven en Karel van Mander II, 27 jaar, was nu de oudste zoon in het gezin.¹ Het is onduidelijk of hij met zijn vader mee is verhuisd naar Amsterdam of dat hij tot eind 1607 in Haarlem is blijven wonen. Hij was tenslotte al een volwassen man.

¹ Miedema 1994-1996; Leesberg 1993-1994.

Karel van Mander II trouwde in januari 1608 in de Oude Kerk in Delft met Cornelia Rooswijck, de dochter van de Haarlemse schilder Jan Engelsz Rooswijck. Volgens François Spierings (ca. 1576-1630), de bekende tapijontwerper uit Delft, trad Van Mander junior datzelfde jaar bij hem in dienst. Mogelijk heeft hij eerst nog lopende opdrachten van zichzelf en zijn vader voltooid. Karel van Mander I had zelf namelijk ook tapijontwerpen voor François Spierings gemaakt, evenals andere ontwerpen voor textiel, zoals damasten, tafellakens en servetten. Delft was destijds het centrum van de Hollandse tapijtindustrie. In de tweede helft van de zestiende eeuw vluchtten vele tapijtwevers uit de Zuidelijke Nederlanden naar het Noorden. In 1593 richtte de uit Antwerpen afkomstige François Spierings in het vervallen Agnietenklooster een tapijtweverij op die spoedig tot de belangrijkste van Europa zou behoren.

In 1615 besloten Van Mander II en een oudere Delftse schilder, Huybert Jacobsz Grimani, een eigen tapijtfabriek te beginnen.² Door bemiddeling van een kennis van Grimani, Adriaen Junius, raadsheer van Holland en lid van de Hoge Raad, kwam het tweetal in contact met jonkheer Nicolaas Snouckaert, die bereid was om 85.200 gulden in de onderneming te steken. Snouckaert zou de helft van de winst krijgen, Van Mander en Grimani zouden de andere helft samen delen. Op 8 september 1615 was de nieuwe tapijtfabriek een feit. Van Mander en Grimani kochten met het startkapitaal een deel van de opstal en tuin van het voormalige St. Annaklooster en lieten dit tot een werkplaats verbouwen. Bij de fabriek bouwde Van Mander II op eigen kosten een woonhuis. Grimani zou na de dood van Van Mander in 1623 verklaren dat Van Mander hem in 1615 had verteld dat hij door Spierings ‘als een slaaf’ werd behandeld. Hij was in de tijd dat hij bij hem werkte geen stap vooruit gekomen in zijn carrière. Hij zou ook gezegd hebben dat zijn vrouw en kinderen – wanneer hij kwam te overlijden – van de liefdadigheid zouden moeten leven.

Spierings zou in datzelfde jaar verklaren dat de tapijtwever door zijn slechte levenswandel tot armoede was vervallen; dat hij de kunstenaar en zijn vrouw tussen 1608 en 1615 regelmatig had moeten bijstaan met geld, brandstof en etenswaren. Van Mander II zou zich dikwijls in werktijd hebben bedronken en slordig zijn omgegaan met de kostbare ontwerpen van de tapijten die in het atelier aan de wand hingen. Dankzij Spierings had Van Mander II zich in 1608 voor zijn huwelijk behoorlijk in de kleren kunnen steken!

Spierings moet het vertrek van Karel van Mander II hebben betreurd. Hij raakte zijn meest talentvolle ontwerper kwijt en kreeg er tegelijkertijd een zware concurrent bij. Door hogere lonen te betalen, lokten Van Man-

² Bredius 1885; Van Ysselsteyn 1936.

der II en Grimani bekwame arbeidskrachten bij Spierings weg. Van Mander II liet bovendien een onvoltooide reeks patronen voor een Alexander en Scipio reeks achter, waarover Spierings nog in 1623 een proces zou beginnen. Karel van Mander II wist dat François Spierings in contact stond met de Deense koning Christiaan IV (1588-1648). Het betrof de productie van een serie tapijten voor de Grote Zaal op kasteel Frederiksborg (afb. K1).³ Spierings had daarover besprekingen gevoerd in Denemarken. Op 22 september 1616 reisde Karel van Mander II nu zelf naar Denemarken, waar hij Christiaan IV ervan wist te overtuigen om deze bestelling bij zijn fabriek en niet bij die van Spierings te plaatsen, waarbij hij inzette op een betere prijs en een hogere kwaliteit. Volgens een contract dat in oktober 1616 op het kasteel te Skanderborg werd getekend, zou Van Mander vanaf 20 oktober 1616 tot aan zijn terugkeer naar de Republiek een kroon per dag ontvangen. Hij diende onder leiding van gidsen in Zuid-Zweden alle plaatsen te bezoeken waar tijdens de oorlog met Zweden, de zogenaamde Kalmaroorlog van 1611-1613, belangrijke gevechten waren geweest. Daar moest hij op locatie tekeningen maken van het landschap. Hij zou zeventien rijksdaalders per el ontvangen en tien tapijten in anderhalf jaar gereed hebben. Hij kreeg 5000 rijksdaalders voorschot, waarbij een rijke Hollandse koopman in Kopenhagen, Johan de Willum, borg voor hem stond. Mogelijk is Pieter Isaacsz, die nauw met Karel van Mander I had samengewerkt en die ook Karel van Mander II goed moet hebben gekend, als bemiddelaar tussen de koning en de tapijtontwerper opgetreden. Isaacsz woonde sinds 1614 in Denemarken, waar hij hofschilder was van Christiaan IV.

In een contract dat op 6 december 1616 datzelfde jaar in Flensborg werd getekend, werden de voorstellingen van de tapijten nauwkeurig bepaald. In mei 1617 zou Van Mander II de ontwerpen aan Christiaan IV laten zien en in 1618-1619 zouden ze worden voltooid. Daarna dienden er nog enkele stuks worden vervaardigd.

Over een reis van Van Mander II naar Denemarken om Christiaan IV patronen voor te leggen in mei 1617 is niets bekend, maar op 31 augustus 1619 ontving de kunstenaar van de Staten Generaal een paspoort om drie kisten met in totaal achttien tapijten naar Denemarken te brengen, vrij van 'convoy en licent', op voorwaarde dat hij binnen vier maanden een ontvangstbrief zou overhandigen, die door Zijne Majesteit zelf ondertekend diende te zijn.

Op 19 oktober 1619 bracht Van Mander de tapijten naar Denemarken. Kort daarvoor, op 1 oktober, kocht hij nog snel twee huisjes met erf bij het St. Annaklooster, buiten weten van zijn medefirmanten om.

³ Zie Hartkamp-Jonxis 2006 voor de export van tapijten en andere textilia in de periode 1615-1660 naar Scandinavië.

Op 31 december 1619 stelt Christiaan IV een verklaring voor de Staten Generaal op, waarin hij aangeeft dat de 26 tapijten, die hij van Karel van Mander II heeft ontvangen, voor eigen gebruik zijn vervaardigd. Dit betekent dat Van Mander acht tapijten extra in de kisten had verpakt. Enkele dagen ervoor noteerde Christiaan IV in zijn dagboek: ‘Heden heb ik aan Karel van Mander 6005,5 kronen gegeven, wat het restant is voor de tapijten in de zaal te Frederiksborg. Wel ontbreken er nog enkele kleine stukken die betaald zullen worden als zij geleverd zijn’.⁴ Op 1 mei 1620 kreeg Van Mander opnieuw een uitvoervergunning, nu voor acht tapijten ‘ende een monsterstück’. Hij kreeg hiervoor 6000,5 daalders.⁵

Op 27 oktober 1621 volgde een uitvoervergunning voor 21 passtukken van de tapijtserie.

In november 1620 verklaarden twee meester-tapijtwevers dat ‘de achtien stukken tapytserijen bij den requirant voor de Konincklijcke Majesteijt van Denemarcken op Meij lestleden gemaecht ende geleverd’ van betere zijde en kwaliteit waren dan die van Spierings.

In totaal leverde Karel van Mander II iets meer dan 553 el tapijt aan de Deense koning. Hij kreeg hiervoor in drie termijnen circa 39.737 *caroli*. Snouckaert eiste dit gehele bedrag bij Karel van Mander II op, zonder aftrek van onkosten. Het was namelijk minder dan de helft van het bedrag dat hij nog van de kunstenaar tegoed had.

De samenwerking tussen Van Mander en Grimani liep vanaf het begin al niet goed. Grimani klaagde erover dat Van Mander hem overal buiten hield. Snouckaert kocht daarop Grimani uit. In 1621 liep het ook spaak tussen Van Mander II en Snouckaert, die geld wilde zien. Op 21 juli 1621 werd een nieuw contract afgesloten waarbij Van Mander II de leiding van de tapijtfabriek uit handen moest geven aan een zwager van Snouckaert, Maerten van Bocholt, die voortaan als zakelijk directeur van de tapijtfabriek zou optreden. Deze nam ook Van Manders tekeningen en ‘cartons’ onder zijn hoede. Van Mander kreeg nu een dienstverband en een salaris van 25 gulden per week, waaruit hij ook zijn knechten moest betalen.

Interessant is de inventaris die ten behoeve van dit nieuwe contract werd opgemaakt door Van Bocholt en Van Manders meesterknecht, Balthasar van der Zee, in het bijzijn van Karels broer Adam van Mander. Daarin wordt gewag gemaakt van:

- 9 passtukken, samen 151 el, verkocht aan de koning van Denemarken, voor 17 rijksdaalders per el;
- 9 tafelkleden, eveneens verkocht aan de koning van Denemarken, maar [deze zijn] nog te Delft in het huis aanwezig en niet helemaal voltooid,

4 Bredius 1885, 11 en noot 1.

5 Andrup 1932, 122.